

UDK: 324(497.5)"1990"
070:324>(497.5)"1990"
070(497.11):324(497.5)"1990"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 29. 3. 2007.
Prihvaćeno: 27. 9. 2007.

Predizborna kampanja u Hrvatskoj 1990. u svjetlu hrvatskog i srpskog novinstva

DAVOR PAUKOVIĆ

Centar za politološka istraživanja, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor prikazuje osnovne elemente strategije hrvatskog i srpskog novinskog diskursa u predizbornoj kampanji u Hrvatskoj. Kriza federacije i narušeni međunacionalni odnosi utjecali su na širenje mržnje u predizbornoj kampanji. Od hrvatskih novina u analizi su korišteni *Vjesnik*, *Večernji list*, *Danas* i *Start*, a od srpskih *Politika*, *Duga*, *NIN* i *Intervju*. U radu se prikazuje liberalizacija i otvaranje tranzicijskog procesa prihvatanjem stranačkog pluralizma i osnivanjem političkih stranaka. Analizirana su i dva slučaja. Prvi je skup na Petrovoj gori 4. ožujka 1990., koji je hrvatsko novinstvo povezano sa širenjem „antibirokratske revolucije“, a srpsko ga je prikazalo kao odgovor na jačanje hrvatskog nacionalizma. Drugi slučaj je „atentat“ na predsjednika HDŽ-a F. Tuđmana 18. ožujka 1990., koji je u hrvatskom novinstvu interpretiran kao napad na demokratski proces, a u srpskom kao očekivani odgovor isprovociranoga srpskog stanovništva.

Ključne riječi: predizborna kampanja, izbori u Hrvatskoj 1990., hrvatski novinski diskurs, srpski novinski diskurs.

1. Uvod

U ovom radu pokušat će se s pomoću analize novinskog diskursa na temelju izabranog broja tema i slučajeva prikazati odnos dijela hrvatskog i srpskog novinstva prema predizbornoj kampanji 1990. Iako je formalno kampanja trajala vrlo kratko, određeni događaji prije početka same kampanje bitno su utjecali na percepciju pojedinih novina prema pojedinim strankama. Razumljivo, puno veći broj tekstova odnosi se na hrvatsko novinstvo, dok se zastupljenost tekstova u srpskom novinstvu uglavnom podudara s temama i događajima koji su se uklapali u dominantni diskurs prema Hrvatskoj nastao tijekom 1989. Zbog obilježja predizborne kampanje, posebno konteksta krize federacije i narušenih međunacionalnih odnosa analiza je usmjerena na teme i slučajeve sa značajnim odjekom u hrvatskim i srpskim novinama, kao i posljedicama koje će uvelike premašiti predizbornu utrku. Hrvatske novine korištene u analizi su *Vjesnik*, *Večernji list*, *Danas* i *Start*, a od srpskih korištene su *Politika*, *Duga*, *NIN* i *Intervju*. U ovom članku u središtu interesa je kontekst predizborne kampanje, odnosno propagandne poruke koje su dodatno zaoštrile i pripomogle diskursu „mržnje“.

2. Kontekstualizacija

Liberalizacija i put prema demokratizaciji

Tijekom osamdesetih Jugoslavija će se suočiti sa sve izraženijom političkom, gospodarskom i društvenom krizom koja će rezultirati postupnim gubitkom legitimiteta vladajuće Komunističke partije. Kriza i gubitak legitimiteta komunista dovodi do popuštanja autoritarnog režima što će rezultirati određenom liberalizacijom. Taj proces označio je početak prve faze ili predfaze tranzicije temeljene na liberalizaciji bez demokratizacije.¹

Također dolazi do raspada jugoslavenskoga ideološkog konsenzusa i stvaranja novih ideoloških koncepata uglavnom temeljenih na nacionalizmu. U posljednjim godinama posttotalitarnog režima intenzivirale su se rasprave o političkom pluralizmu, civilnom društvu i višestranačju. Hrvatski politički prostor određivalo je djelovanje triju kolektivnih političkih aktera: institucionalnih subjekata, inicijativa za građanska prava i nacionalnih pokreta; koji su djelovali na dvije političke razine, institucionalnoj (formalnoj) politici i neinstitucionalnoj (neformalnoj) politici.² Tijekom 1989. u Hrvatskoj se osnivaju prve alternativne političke organizacije s ciljem dobivanja statusa političkih stranaka. Pod pritiskom novoformirane opozicije, vanjskih čimbenika i prije svega činjenice da je reformistička struja ostvarila prevlast u Savezu komunista Hrvatske, u prosincu 1989. donesena je odluka o višestranačkim izborima u proljeće 1990. S obzirom na to, trebalo je u kratkom roku prilagoditi pravni sustav zahtjevima općih, tajnih i neposrednih višestranačkih izbora, prvih nakon pola stoljeća. Nužne ustavne promjene i izborni zakonodavstvo usvojeni su 14. i 15. veljače 1990. na zasjedanjima saborskih vijeća.³

Temeljni dokument koji je utvrdio izborni sustav bio je *Zakon o izboru i opozivu odbornika i zastupnika*, koji je izradio Odbor za društveno politički sistem Sabora. Tvorci izbornog zakona odlučili su se za većinski izborni sustav, tvrdeći da se njime sprječava „atomizirani pluralizam“, da se neutraliziraju desne i lijeve radikalne struje, a temeljni cilj razmjernih/proporcionalnih izbora, pravedno političko predstavništvo, ispunit će se u dva kruga izbora. Većinski izbori trebali su omogućiti grupiranje političkih stranaka, jednostranačku većinu i stabilnu vladu. Za pobjedu u prvom krugu izbora bila je potrebna apsolutna većina, a za ulazak u drugi krug nužno je bilo ostvariti 7% glasova. Za takav izborni zakon veliku je važnost imalo stajalište SKH-SDP (Savez komunista Hrvatske-Stranka demokratskih promjena) koji je u svim pogledima ušao u predizbornu utrku kao najbolje organizirana stranka. Isto tako,

¹ Guillermo O'DONNELL, Philippe C. SCHMITTER, *Tranzicije iz autoritarne vladavine: Provizorni zaključci o neizvjesnim demokracijama*, Zagreb 2006., 27.-28.

² Mirjana KASAPOVIĆ, „Strukturna i dinamička obilježja političkog prostora i izbori“, *Hrvatska u izborima 90'*, (priredili: Ivan Grdešić, Mirjana Kasapović, Ivan Šiber, Nenad Zakošek), Zagreb 1991., 28.

³ Branko SMERDEL, „Zakon o izboru odbornika i zastupnika SR Hrvatske“, *Naše teme*, Zagreb 1990., 34(3-4), 435.-436.

računali su da većinski izbori omogućuju biranje među ličnostima kandidata zbog čega su na liste postavili veliki broj uglednih javnih osoba nadajući se da će time umanjiti nepovoljnu percepciju stranke među biračima. Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) najspremnija će dočekati same izbore i također će prihvatiti većinski izborni sustav. Manje opozicijske stranke iz vlastitog interesa protivile su se većinskom sustavu jer uz očekivani mali broj birača nisu mogle računati na ulazak u parlament.⁴

Osnivanje stranaka

Prva nekomunistička politička udruženja građana nastala su tijekom 1989. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2. veljače 1989. održana je Osnivačka skupština Udruženja za jugoslavensku demokratsku inicijativu (UJDI) koja kasnije neće nastupiti na izborima jer je odustala od stranačke registracije. Osnivačka skupština Hrvatskoga socijalno-liberalnog saveza (HSLŠ) održana je 20. svibnja 1989. (stranka je u ožujku 1990. promijenila ime u Hrvatska socijalno liberalna stranka). Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) osnovana je 17. lipnja 1989., a 17. veljače 1990. osnovana je Srpska demokratska stranka (SDS). Prve registracije uručene su predstavnicima osam stranaka 5. veljače 1990. čime je formalno priznat višestranački sustav. Vladajući komunisti transformirali su se u SKH-SDP. Neposredno prije izbora u travnju 1990. u Hrvatskoj je registrirano više od 30 političkih stranaka.⁵ Prema istraživanjima javnog mnijenja u tjednima prije izbora na uspjeh su najviše mogle računati HDZ, SKH-SDP i Koalicija narodnog sporazuma (KNS).

HDZ će izbore dočekati kao najbrojnija stranka sa snažnom organizacijskom kohezijom, jasno profiliranim programom, a imat će obilježja populističkog i nacionalnog pokreta. U programu i predizbornim porukama naglašavao je hrvatsku suverenost, ali još uvijek u sklopu konfederalne Jugoslavije. Razvijen je kult vođe u osobi Franje Tuđmana koji je jasnom retorikom predstavljao programske ciljeve stranke.

Lijevi blok pod vodstvom SKH-SDP nije bio jedinstven kao HDZ, naglašavao je reformističku orijentaciju i otpor pritisku iz Srbije, ali je zbog želje da privuče umjerene hrvatske birače, kao i srpsko stanovništvo, zauzeo nedovoljno jasno stajalište prema hrvatskoj nezavisnosti i državnosti. SKH-SDP Hrvatsku je vidio u sklopu moderne jugoslavenske federacije u kojoj bi ona imala veliki stupanj nezavisnosti.

Koalicija se sastojala od politički različito orijentiranih stranaka, HSLŠ-a, Hrvatske demokratske stranke (HDS), Hrvatske kršćanske demokratske stranke (HKDS), Hrvatske seljačke stranke (HSS), Socijaldemokratske stran-

⁴ Mirjana KASAPOVIĆ, *Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske*, Zagreb 1993., 33.-42.

⁵ Dragan ĐURIĆ, Bojan MUNJIN, Srđan ŠPANOVIĆ, *Stranke u Hrvatskoj*, Zagreb 1990., 8.; Anđelko MILARDOVIĆ, *Političke stranke u doba tranzicije i globalizacije*, Zagreb, Dubrovnik 2006., 203.-204.

ke Hrvatske (SDSH) i niza istaknutih pojedinaca i nestranačkih osoba, među kojima je i Savka Dapčević-Kučar i Miko Tripalo.⁶ Zbog svoje heterogenosti Koalicija svojim umjerenim nacionalističkim opredjeljenjem nije mogla konkurirati HDZ-u. Nedostatak kohezije i uvjerljivosti rezultirat će najvećim разочaranjem izbora. Nakon izbornog poraza u prvom krugu Koaliciju je napustila najjača članica, Hrvatska demokratska stranka.

SDS se dosta kasno uključio u kampanju, nije uspio dovoljno proširiti svoju stranačku organizaciju tako da je djelovao uglavnom regionalno u Kninu. U svom programu zalagali su se za federativni ustroj Jugoslavije i za princip „jedan građanin – jedan glas“. Uloga SDS-a među dijelom srpskog stanovništva povećat će se u mjesecima nakon izbora, posebno kada napusti institucionalne okvire djelovanja.⁷

Izborni rezultati će pokazati da je HDZ isticanjem nacije i hrvatskoga nacionalnog pitanja uspio pridobiti najviše birača i pretvoriti se u pokret, što će ostati i nakon izbora.

Opća obilježja predizborne kampanje 1990.

Predizborna kampanja prvih višestranačkih izbora temeljila se na tradicionalnim i zapadnjačkim metodama, a vodila se od kraja ožujka do 20. travnja s pomoću skromno razrađenoga marketinškog koncepta.⁸ Osnovna sredstva i metode kampanje bili su plakati, zastave i šahovnice, grafiti, bedževi, naljepnice, zastavice, uključivanje estrade, glasila, usmena predaja, masovni skupovi, manipulacija i paranoja. Za vrijeme kampanje vodio se pravi rat plakatima. Na plakatima SKH-SDP-a dominirao je Račan s porukama: „Zaustavili smo jednoulje, ostvarili demokraciju, Hrvatska slobodno bira“ i „Račanovo NE jednoulju“. Odlika HDZ-ovih plakata je jednostavnost uz poruke: „Zna se – HDZ“ ili „HDZ – naše je ime naš program“. KNS je imao plakat koji je asocirao na šahovsku ploču u čija je polja upisana riječ Koalicija. Zbog neiskustva i nedostatka političke kulture bilo je dosta nespretnih i neukusnih slogana, loših plakata i širenja paranoje. Na jednoj limenci pisalo je „Čisti hrvatski zrak – lakše se diše“.⁹

Dominantna tema kampanje bio je nacionalni položaj Hrvata, položaj Hrvatske u Jugoslaviji i međunacionalni odnosi, za razliku od ostalih istočnoeuropskih država u kojima je dominirao odnos: stari režim - opozicija. Tema antikomunizma predstavljala je bitan element predizborne kampanje i značajno utjecala na opredjeljenje birača, ali ipak ne toliko kao u ostalim komunističkim državama. Uz ostale teme kao što su izbori, demokracija, socijalne teme, individualna sloboda, europske integracije, tržišna ekonomija, pravna država i mir,

⁶ D. ĐURIĆ, B. MUNJIN, S. ŠPANOVIĆ, *Stranke u Hrvatskoj*, 111.

⁷ Usporedi: Nenad ZAKOŠEK, *Politički sustav Hrvatske*, Zagreb 2002., 30.-34.; D. ĐURIĆ, B. MUNJIN, S. ŠPANOVIĆ, *Stranke u Hrvatskoj*, 335.-336.

⁸ Damir ŠKARO, *Marketing u politici 21. stoljeća*, Osijek, Zagreb, Split 1999., 161.

⁹ „Nijedno hrvatsko proljeće nije isto“, *Start* (Zagreb), 28. 4. 1990., 27., 62.-63.

posebnu važnost ima pitanje religioznosti koje se pokazuje kao bitan čimbenik pri izjašnjavanju birača, najviše zbog potisnutosti u prijašnjem razdoblju.

U analizi Dražena Lalića temeljenoj na stranačkim porukama iz *Večernjeg lista*, *Novog lista* i *Slobodne Dalmacije* prikazana je prisutnost određenih tema u pojedinim strankama i predizbornoj kampanji u cjelini. Na razini cijele kampanje dominira tema *nacije* (90), zatim *izbori* (75), *demokracija* (35), *privreda* (30), *vlast* (29), *Jugoslavija* (24), *mir* (14), *država* (13), *lokalne teme* (13), *socijalne teme* (12), *povijest* (11), *ljudska prava i pravna država* (10) i *ostale teme* (24). Glavne teme HDZ-a su *nacija* (30), *izbori* (24), *privreda* (11), *država* (7), *vlast* (7), *povijest* (6), *Jugoslavija* (5), *demokracija* (5), *lokalne teme* (5) i *ostale teme* (11). Kod SKH-SDP na prvom mjestu su *izbori* (30), slijedi *nacija* (24), *demokracija* (17), *Jugoslavija* (12), *privreda* (12), *socijalne teme* (9), *vlast* (9), *lokalne teme* (7), *mir* (7) i *ostale teme* (5). Glavna tema KNS-a također je *nacija* (25), zatim *izbori* (18), *demokracija* (10), *vlast* (9), *Jugoslavija* (6) i tako dalje.¹⁰

Na osnovi glavnih tema dolazi do stranačkog profiliranja. Tako je HDZ postao „neprikosnoveni“ predstavnik hrvatskog naroda i njegova interesa, a SDS srpskoga. Prema nacionalnoj strukturi 98% birača HDZ-a su Hrvati, dok za SDS glasuju isključivo Srbi (100%). U nacionalnoj strukturi birača SKH-SDP 52% su Hrvati, 28% Srbi i 17% Jugoslaveni. Zanimljivo je napomenuti da je prema istom istraživanju 46% Srba podržavalo SKH-SDP, a 23% SDS.¹¹

3. Novinstvo o izborima

Hrvatsko novinstvo

Od svog osnivanja HDZ je uglavnom percipiran kao desna nacionalistička stranka, a često i kao krajnje radikalna i ekstremna. Stranka je uspoređivana s radikalnim i ekstremnim snagama u Srbiji. Tako je Tuđman prikazan kao ekstrem zajedno s Draškovićem koji traže opravdanje jedan u drugome. Navodi se da su takve snage realna opasnost za opstanak Jugoslavije.¹² Također je Tuđman uspoređen s Miloševićem, a primjer je posttitoističkog bijega od slobode i traženja novog autoriteta. Argumentacija takvih tekstova temelji se na očiglednom stvaranju kulta vođe, ponašanju na Prvome općem saboru HDZ-a kao i u ostalim ekstremnim izjavama vodećih ljudi stranke.¹³ U novinskim istupima vodeći ljudi stranke isticali su njezino demokratsko opredjeljenje,

¹⁰ Dražen LALIĆ, „Analiza sadržaja poruka predizbornih kampanja stranaka u Hrvatskoj 1990., 1992. i 1993. godine“, *Pohod na glasače. Izbori u Hrvatskoj 1990.-1993.*, Split 1995., 238.-239.

¹¹ Ivan ŠIBER, „Nacionalna, vrijednosna i ideološkijska uvjetovanost stranačkog izbora“, *Hrvatska u izborima 90'*, 98.-100.

¹² „Kraj velike obmane“, *Danas* (Zagreb), 16. 1. 1990., 7.-9.

¹³ „Povratak ratnika“, *Danas* (Zagreb), 6. 3. 1990., 16.-17.; „Uskrsnuće hrvatskog fundamentalizma“, *Danas* (Zagreb), 20. 3. 1990., 12.-13.

odlučnost u obrani i isticanju nacionalnih interesa, nepovoljan položaj u Jugoslaviji, zagovarali su konfederaciju ili samostalnost, isticali ponajprije centrističku orijentaciju, a istupanja dijela članstva od takve politike moguća su zbog napetosti cijele situacije i u jeku predizborne kampanje.¹⁴ Upravo zbog čestih verbalnih iskakanja člника HDZ-a teško je bilo odrediti što je izborna taktika, a što stvarna namjera stranke. U okolnostima nacionalnih homogenizacija i povećanja međunacionalnih napetosti početkom 1990. HDZ će postupno biti sve više percipiran kao stranka koja najodlučnije brani nacionalne interese.

SKH-SDP je percipiran i predstavljao se kao umjerena stranka nesklona emotivnim istupima, sa skromnim skupovima. Posebno je karakteristično nejasno isticanje nacionalnih interesa, dijelom zbog želje da se ne izgubi potpora srpskog stanovništva i hipoteka neuspjeha komunista u prijašnjem razdoblju.

KNS se smjestio negdje između HDZ-a i SKH-SDP-a, ali je zbog svoje heterogenosti i nedovoljno jasnih poruka ostvario slab rezultat. Za razliku od HDZ-a Koalicija je isticala individualna prava ispred nacionalnih, što će se u izborima koji će prije svega biti profiliranje prema hrvatskom nacionalnom pitanju pokazati lošim izborom.

Značajni element kampanje bilo je stvaranje političkog rituala u zamjenu za dijalog. Primjeri za to u odnosu Srba i Hrvata su Prvi opći sabor HDZ-a i skup na Petrovoj gori, ili u odnosu HDZ-a i SKH-SDP-a, skup HDZ-a u Splitu i protuskup SKH-SDP-a desetak dana poslije na istom mjestu pod nazivom „Za demokraciju – protiv šovinizma, nasilja i mržnje“.¹⁵

Srpsko novinstvo

Srpski novinski diskurs prema Hrvatskoj temeljen na nacionalističkoj ideologiji formira se od sredine 1988. godine, ponajviše vezano uz politiku Hrvatske prema Kosovu, pitanje položaja Srba u Hrvatskoj, zatim proslavu Kosovske bitke kraj Knina i kasnije suđenja Jovanu Opačiću. Prema tom diskursu Srbi u Hrvatskoj su neravnopravni, podvrgnuti su dugogodišnjoj asimilaciji, ukinuta su im gotovo sva nacionalna prava, a sada se dodatnim pritiskom na njih napada rukovodstvo u Srbiji. Hrvatsko rukovodstvo podržava separatističke težnje Albanaca na Kosovu i time iskazuje svoju „protusrpsku“ politiku.

Od svoje pojave početkom 1989. HDZ i Tuđman su povezivani s hrvatskim nacionalizmom i ustaštvom. Izjave pojedinih člника stranke u predizbornoj kampanji dodatno će potaknuti diskurs povezivanja HDZ-a s ustaštvom. Eventualna pobjeda HDZ-a na izborima značila bi obnovu NDH, s istim ili sličnim posljedicama po Srbe u Hrvatskoj. Strah i paranoja koju šire srpske novine, potpomognute ispadima pojedinih HDZ-ovaca, uvelike će pridonijeti događajima nakon izbora. U tekstovima se eksplicitno povezuje HDZ i ustaš-

¹⁴ „Početak ili kraj“, *Danas* (Zagreb), 30. 1. 1990., 14.-17.; „Rješenje u konfederaciji“, *Danas* (Zagreb), 16. 1. 1990., 9.

¹⁵ „Ahil i kornjača trče izborni krug“, *Start* (Zagreb), 17. 3. 1990., 84.-85.

tvo. Tako se autorica teksta u *Intervjuu* pod naslovom „U na čelu nove demokracije“ pita: „U ime kojeg to pluralizma i demokracije hrvatsko rukovodstvo zatvara oči pred buđenjem ustaštva?“¹⁶ *NIN* u analizi događaja na Prvom općem saboru HDZ-a objavljuje više tekstova u rubrici naša tema pod naslovom „HDZ i NDH“. Između ostalog, ističe se da na Hrvatskoj političkoj sceni djeluje samo desnica koja se legitimira kao istinski i autentični baštinik NDH.¹⁷ Posebno se u tekstovima ističe izjava Tuđmana o NDH kao „ne samo pukoj kvislinškoj tvorevini već i izrazu povijesnih težnji hrvatskog naroda“. Nije riječ o „nacionalističkom ekscesu već o logičnoj posledici jedne dugogodišnje antijugoslovenske i antisrpske politike, koja se vodila pod plaštom navodne borbe protiv srpskog hegemonizma“.¹⁸ Pitanje je li Tuđman novi poglavnik i tvrdnja da ako HDZ pobijedi na izborima „nož i pogača ponovo biće u istoj ruci“ samo su neki od primjera srpskoga novinskog diskursa o predizbornim aktivnostima u Hrvatskoj.¹⁹

Odnos prema SKH-SDP-u bio je vrlo kritičan i zapravo je nastavak diskursa iz 1989. kada se pisalo o jeziku, suverenitetu i pravima Srba u Hrvatskoj. Već tada komunisti su optuženi za neuspješno suzbijanje hrvatskog nacionalizma, a početkom 1990. kritike i optužbe će se povećati. Tako su u predizbornoj kampanji optuženi da su dopustili djelovanje „povampirenih nacionalista“, a i da su sami prihvatili nacionalnu retoriku. Pošto su sve stranke prikazane kao nacionalističke, Srbi u Hrvatskoj trebaju se sami organizirati radi očuvanja nacionalnog identiteta, ali i uvjeta za normalan život. U tom kontekstu promoviran je SDS i Jovan Rašković kao jedini mogući izbor za Srbe u Hrvatskoj.

4. Studije slučaja

4.1. Skup na Petrovoj gori 4. ožujka. 1990.

Iako skup na Petrovoj gori nije vezan isključivo niti uz jednu političku stranku, njegova je važnost bitna u rasvjetljenju konteksta predizborne kampanje. Kao što ćemo vidjeti, skup je u velikoj mjeri povezan s predizbornim aktivnostima i sve izraženijom nacionalnom homogenizacijom.²⁰

¹⁶ „U na čelu nove demokracije“, *Intervju* (Beograd), 16. 2. 1990., 14.-15.

¹⁷ „HDZ i NDH“, *NIN* (Beograd), 4. 3. 1990., 9.-12.

¹⁸ „Tako je progovorila Hrvatska“, *Duga* (Beograd), 3. do 16. 3. 1990., 7.

¹⁹ „Ko miče figure na Hrvatskoj šahovnici“, *Duga* (Beograd), 3. do 16. 3. 1990., 20.-23.

²⁰ Skup se održao desetak dana nakon Prvoga općeg sabora HDZ-a u Zagrebu koji je srpsko novinstvo proglasilo „balom vampira“. I dobar dio hrvatskog novinstva osudio je nacionalističke ispade na skupu, a posebno izjavu Tuđmana o NDH kao ne samo pukoj kvislinškoj tvorevini, već i izrazu povijesnih težnji hrvatskog naroda za svojom samostalnom državom.

Opis događaja

Podno spomenika revolucije na Petrovoj gori 4. ožujka 1990. okupilo se više desetaka tisuća ljudi na skupu koji su službeno organizirale Skupštine općina (SO) Vojnica i Vrginmosta i Jugoslavenska samostalna demokratska stranka (JSDS). Skup je najavljen početkom veljače na skupu u Karlovcu. Prema riječima Dmitra Obradovića, predsjednika SO Vrginmost, oni nisu bili za skup, ali kad su vidjeli da ga ne mogu zaustaviti u konzultacijama s republičkim vodstvom odlučili su preuzeti organizaciju i pretvoriti ga u zbor bratstva i jedinstva. Uz službeni organizacijski odbor postojao je i ilegalni koji je nastojao skup pretvoriti u srpski nacionalistički miting.

Glavni govornik na skupu bio je umirovljeni general Dušan Pekić, kako kaže Obradović zbog svoje izražene „jugoslavenske dimenzije“. On je na skupu uglavnom govorio o očuvanju bratstva i jedinstva i o strahu naroda od pojave nacionalističkih i šovinističkih stranaka koje nude mržnju, prekrajanje granica i krvoproliće u obliku krvavoga građanskog rata. Između ostalog, Pekić je rekao: „Glavni akteri ove tragične i stravične politike su ostaci ustaških, četničkih, belogardejskih i balističkih, kao i novih nacional-socijalističkih, separatističkih snaga, koje su povele veliku histeričnu antikomunističku, antisocijalističku i antijugoslovensku kampanju. Svoje mračne ciljeve kamufliraju nacionalnim barjacima i obećavaju nacionalnu sreću u novim velikonacionalnim državama koje će proširiti do granica dokle seže i posljednje naselje njihove nacije.“ Nastavlja kako se može dogoditi da na vlast dođu oni koji isključuju pravo drugim narodima da upotrebljavaju svoj jezik, pismo i čuvaju svoju nacionalnu kulturu.²¹

Unatoč trudu organizatora na skupu je ipak bilo dosta srpskih nacionalističkih parola i pokliča. Organizatori su uspjeli onemogućiti govor Jovana Opačića iz kninskog SDS-a jer su inzistirali da to bude narodni, a ne stranački skup. Zbog istog razloga nije govorio predsjednik JSDS-a Mile Dakić, iako je stranka sudjelovala u organizaciji skupa. Ipak, govornici na skupu su uz isticanje jugoslavenstva i zajedništva najviše upozoravali na pojavu hrvatskog nacionalizma (Tuđman i HDZ), a time i ugroženosti Srba u Hrvatskoj. Može se zaključiti da je skup na Petrovoj gori uglavnom bio okupljanje Srba iz Hrvatske, ali i iz drugih krajeva Jugoslavije u kontekstu nacionalne homogenizacije. Zbog jugoslavenskih i srpskih (nacionalističkih) obilježja u jeku medijskog rata, skup je očekivano izazvao različite reakcije u hrvatskom i srpskom novinstvu.

Hrvatsko novinstvo

Odmah poslije najave skupa hrvatsko rukovodstvo se izjasnilo protiv njegova održavanja jer takva okupljanja narušavaju međunacionalne odnose i

²¹ „Nećemo rezervate“, *Večernji list* (Zagreb), 10. 3. 1990., 7.; „Nema budućnosti bez jedinstva“, *Borba* (Beograd), 5. 3. 1990., Vjesnikova novinska dokumentacija (dalje: VND), Zagreb, Kutija: Politička situacija u Hrvatskoj 3A.

destabiliziraju Hrvatsku. Na dan održavanja skupa *Večernji list* prenosi izjavu odnosno mišljenje CK SKH. Između ostalog, u toj izjavi piše: „(...) određena okupljanja na nacionalnoj osnovi, mitinzi i demonstracije pokazali su se krajnje štetnim po međunacionalne i ukupne političke odnose, način najave i pripreme skupa kao i nacionalističko djelovanje pojedinaca i grupa u njegovoj pripremi, najava organiziranog dolaska već ranije eksponiranih nacionalista izvan naše republike te medijska podrška ukazuje da se i ovaj skup pretvori u sredstvo međunacionalnih razdora, širenja srpskog nacionalizma i političke destabilizacije SR Hrvatske.“ Ističe se da se demokratski procesi ne mogu koristiti za napade na ustavni poredak i suverenitet SRH i SFRJ i da negativne posljedice ovog mitinga jačaju hrvatski nacionalizam. Dan prije mitinga Hrvatska demokratska stranka tražila je od Sabora SR Hrvatske zabranu „mitinga“ jer je on dio „smišljene taktike, koja pod izgovorom zabrinutosti za Srbe u Hrvatskoj želi destabilizirati postignute demokratske odnose, zaustaviti predizborne političke aktivnosti, a time dovesti u pitanje i demokratske izbore u Hrvatskoj“.²²

Sljedećeg dana 5. ožujka *Večernji list* navodi da se na Petrovoj gori okupilo oko 50 000 ljudi u organizaciji dvije spomenute općine u cilju da ga pretvore u zbor bratstva i jedinstva umjesto „mitingaškog jednonacionalnog okupljanja“. Napominje se da je s Kosova stigao posebni vlak s oko 500 ljudi kao i autobusi iz raznih dijelova Hrvatske, Vojvodine, Srbije i Bosanske krajine. Skup je otvorio D Mitar Obradović riječima: „Mi se danas ovdje nismo okupili da srbujemo, da prijetimo i da u bilo čiji dom unosimo nemir. Nismo se okupili da bilo čije rukovodstvo rušimo. Okupili smo se da iskažemo svoj protest i neslaganje sa stanjem u zemlji i pružimo otpor militantnom nacionalizmu hrvatskom i srpskom, duboko svjesni opasnosti koje nam prijete. Došli smo da izrazimo svoje povjerenje u naše Predsjedništvo, u našu JNA i sve one koje svojim djelom potvrđuju svijetle ciljeve revolucije koju je uspješno izvela KPJ na čelu s Titom. Jasno i otvoreno poručujemo da srpski narod nije malj za ničiju sjekiru već ravnopravan narod koji želi u miru i slozi sa hrvatskim i drugim narodima, u duhu odluka ZAVNOH-a i AVNOJ-a, izgrađivati našu zajedničku domovinu SR Hrvatsku.“ U nastavku se prenosi dio govora Dušana Pekića: „Ima snaga koje i Srbe u Hrvatskoj žele okriviti za njihovu tešku sudbinu. Činjenica je da su krajevi gdje žive pretežno Srbi u Hrvatskoj u pravilu nerazvijena područja. Ali zašto? Svoju ulogu u tome ima i objektivni kriterij historije, ali i politika koja nikada nije vodila računa o razvoju Like, Korduna, Banije i Kninske krajine. Istina, za ovo određenu krivicu snose i predvodnici Srba u Saboru, SK Hrvatske i drugi koji su desetljećima sjedili u tim institucijama, a koji su se kukavički i izdajnički ponašali.“ Dodaje se komentar Pekića na citiranu izjavu CK SKH o skupu i izvještaj TV Zagreb o nacionalističkom skupu. Pekić smatra da je to dosad „najveća uvreda za srpski narod u SRH. Srbi u Hrvatskoj ni po svojoj prirodi i položaju nikada nisu bili nacionalisti, ni onda kada su u geno-

²² “Pokušaj destabilizacije Hrvatske”, *Večernji list* (Zagreb), 4. 3. 1990., 4.

cidu od nacionalista i fašista izgubili trećinu svog stanovništva nisu reagirali nacionalizmom, revanšizmom. Ovom narodu nije svojstvena mržnja prema drugom narodu već bratstvo i jedinstvo. (...) Samo rukovodstvo SKH u sprezi s HDZ i sličnim njoj, oni su gostoprimstvo građanima iz drugih dijelova Jugoslavije nazvali atakom na suverenitet SRH“. U nastavku se napominje da su među okupljenima ispred govornice bile istaknute slike Slobodana Miloševića. Navode se transparenti: „Prekinite svade, okrenite se miru i radu“, „Ista prava za Srbe u Hrvatskoj kao za Hrvate u Srbiji“, „Hoćemo promene“, „Petrova goro, čuvaj Jugoslaviju“, „Vratite nam ćirilicu“, „Što je Čarnojević naselio, to je Slobodan ujedinio“, „Dolje Tuđman, draškovići, rupelovci i svi koji hoće da prekrajaju Jugoslaviju“, „Slobodane, srpski sine, kad ćeš doći do Udbine – Lika“. Od uzvikivanih parola ističu se: „Život damo, Kosovo ne damo“, „Ovo je Srbija“, „Ubit ćemo Tuđmana“, „Jugoslavija, Jugoslavija“, „Nećemo podele“, „Jača Srbija, jača Jugoslavija“.²³

Hrvatsko novinstvo ističe „mitingaški“ karakter skupa, ali također i neuspješan pokušaj komunikacije „mitingaša“ s lokalnim stanovništvom. Organizacijski odbor skupa ocijenio je zbor uspješnim jer je propagirao bratstvo i jedinstvo i na taj način onemogućio stvarne inicijatore čiji je cilj bio demonstracija srpskog nacionalizma. Militantne grupe bile su okupljene oko Opačića i njegovih pristalica koji su miting ujedno željeli iskoristiti za pridobivanje mase za svoje ciljeve.²⁴

Predsjedništvo SR Hrvatske 7. ožujka izrazilo je zabrinutost zbog određenih poruka i pojava na Petrovoj gori. Ono je obilježja, parole i ponašanje pojedinih grupa srpskih nacionalista ocijenilo kao nasrtaj na međunacionalne odnose i zaključilo da takve zloupotrebe trebaju biti opomena svima da se takvi jednonacionalni mitinzi ne organiziraju više u Hrvatskoj.²⁵ *Večernji list* 10. ožujka donosi izvještaj sa sjednice Predsjedništva SUBNOR-a Hrvatske na kojoj je Pekić optužen zbog izjave o hrvatskom rukovodstvu i izdajničkom ponašanju Srba u institucijama vlasti. Navodi se da je ta izjava potaknula daljnje zaoštavanje međunacionalnih odnosa i nanijela golemu štetu zbog čega je potrebno utvrditi Pekićevu političku odgovornost. On je pobijao optužbe uz tvrdnju da se Kordun, Lika i Banija ne boje, ali traže jamstvo da se neće ponoviti prošlost.²⁶

U *Vjesniku* se ističe da je srpskom novinstvu posve normalno što na Petrovoj gori nema zastave SR Hrvatske i pita se kakvo se to bratstvo i jedinstvo izgrađuje sa zastavama Srbije na teritoriju SR Hrvatske. Napominje da u *Politikina* izdanja nisu uvršteni poklič: „Hoćemo oružje“, „Ovo je Srbija“, „Ubit ćemo Tuđmana“, „Uhapsite Tuđmana“ i „Idemo u Zagreb“. Na skupu su prisut-

²³ „Nismo ničiji malj“, *Večernji list* (Zagreb), 5. 3. 1990., 4.

²⁴ „Pljesak, zvižduci, pitanja i parole“, *Vjesnik* (Zagreb), 5. 3. 1990., 6.; „Liderski dvoboj riječima“, *Vjesnik* (Zagreb), 6. 3. 1990.; „Miting uspješan“, *Večernji list* (Zagreb), 7. 3. 1990., VND, Kutija: Politička situacija u Hrvatskoj 3A.

²⁵ „Zloupotrebe skupa na Petrovoj gori“, *Borba* (Beograd), 8. 3. 1990., VND, Kutija: Politička situacija u Hrvatskoj 3A.

²⁶ „Pekića na odgovornost“, *Večernji list* (Zagreb), 10. 3. 1990., 4.

ne samo slike Miloševića, a „velikosrpske i hegemonističke“ parole pripadaju arsenalu „antibirokratske revolucije“. Iako se velika većina prisutnih ponašala dostojanstveno, „ton i boju“ skupu dali su profesionalni mitingaši kojima je cilj pridobiti srpsko stanovništvo u Hrvatskoj i provesti „kosovizaciju“ Hrvatske.²⁷

I drugi tekstovi koriste motiv „antibirokratske revolucije“ u objašnjenju ciljeva skupa. „Strategijski i taktički štab antibirokratske revolucije“ iz pozadine dirigira čitavom kampanjom u cilju rušenja Jugoslavije i njezinu modeliranju prema idejama Memoranduma SANU, piše *Vjesnik*. Isti autor u usporedbi Prvog općeg sabora HDZ-a krajem veljače i skupa na Petrovoj gori zaključuje: „Sabor je bila konvencija jedne stranke održana u zatvorenom prostoru, s prisutnom euforijom i pretjerivanjem pojedinih delegata; dok je zbor na Petrovoj gori bio na otvorenom s dosta iskaza mržnje prema hrvatskom narodu, ali isto i prema Srbima u Hrvatskoj koji su stavljeni u položaj „pete kolone“ za potkopavanje stabilnosti zajedničkog života u Hrvatskoj.“²⁸

Tjednik *Danas* izvještava o najmasovnijem „događanju naroda“ do sada u Hrvatskoj. Mitingaši izvan Hrvatske i Opačićeva grupa odgovorni su za nacionalističko ponašanje. Zaključuje se da miting na Petrovoj gori svojim imenom bratstva i jedinstva nije uspio sakriti svoju bit kolektivne nacionalne hajke na prisutnog ili odsutnog, stvarnog ili izmišljenog neprijatelja.²⁹ Neke poruke sa skupa ujedno su i negiranje suvereniteta Hrvatske, a teza o sprezi SKH i HDZ-a je stavljanje znaka jednakosti cijelome hrvatskom narodu.³⁰

Srpsko novinstvo

Skup na Petrovoj gori dobio je veliki prostor na stranicama srpskog novinstva. *Politika* 5. ožujka izvještava da je na skupu rečeno „odlučno 'ne' ustaškom pokretu koji vodi Tuđman“. Uz izvješće o govorima Obradovića i Pekića u tekstu dominira otpor prijetećem hrvatskom nacionalizmu. U podnaslovu se prenose riječi Milke Kufrin: „Neofašizmi i Tuđmani neće proći.“ Ona je istaknula da se ne smije širiti mržnja među narodima i dodala: „Hrvatski narod zna da Tuđman i njegovi ne misle dobro ni srpskom, ni hrvatskom narodu“, a govor je završila: „Neka živi Republika Hrvatska, neka živi Jugoslavija!“ U nastavku se prenose riječi iz govora predsjednika Skupštine općine Vojnić Jandre Bjelivuka koji je rekao da „ovaj narod neće zaboraviti masovna zlodjela nad srpskim narodom od strane zločinačke NDH“. On je citirao izjavu Nikole Tesle „Ponosimo se svojim srpskim poreklom i hrvatskom domovinom“ i dodao: „Želimo živjeti u bratskoj slozi i jedinstvu sa hrvatskim narodom i drugim narodima u Jugoslaviji“, ali i upozorio: „Neka ovo bude posljednja opomena svima onima

²⁷ „Jednonacionalni miting bratstva i jedinstva“, *Vjesnik* (Zagreb), 11. 3. 1990., VND, Kutija: Politička situacija u Hrvatskoj 3A.

²⁸ „Sramoćenje Petrove gore“, *Vjesnik* (Zagreb), Panorama subotom, 10. 3. 1990., 1.

²⁹ „General kraljeve gore“, *Danas* (Zagreb), 13. 3. 1990., 14.-16.

³⁰ „Bušenje Hrvatske“, *Danas* (Zagreb), 13. 3. 1990., 17.

koji žele razbiti Jugoslaviju.³¹ Autor teksta u *Politici* 8. ožujka pita se zašto je CK SKH unaprijed osudio skup i proglasio ga nacionalističkim jednako kao i HDZ. Ako se želi biti principijelan u osudi nacionalizma zašto se nije unaprijed osudio Opći sabor HDZ-a. Autor zaključuje „kao da je nekome zaista stalo da ogorči i pobuni Srbe u Hrvatskoj“.³² *Politika* izvještava o sastanku boraca Like, Banije, Korduna i Dalmacije koji žive u Beogradu. Na njemu je ponovljeno da je „srpski narod u Hrvatskoj izložen napadima i asimilaciji“, a u Hrvatskoj se tome nitko nije suprotstavio. U Hrvatskoj se uspoređuje Sabor HDZ-a, na kojem se traži „restauracija NDH“, odnosno „poziv na bratoubilaštvo“, „na vađenje kame i noža“, s jednim „veličanstvenim zborom na Petrovoj gori“.³³

Dok *Politika* izvještava o 50 000 ljudi, *NIN* donosi podatak o 150 000 ljudi na skupu. Autor u tjedniku *NIN* se pita odakle takav otpor po Hrvatskoj koji traje tjednima i mjesecima prema ovakvom skupu, kakav je to strah od ovih ljudi „i golim okom se vidi – dobrih i mekih kao belo brašano?“ Ističe se da je 150 000 ljudi zapjevalo „Na Kordunu grob do groba...“ Također se donosi izvještaj o osnivačkoj skupštini Unskog odbora Srpske demokratske stranke iz Knina dan prije održavanja skupa. Između ostalog, tamo se moglo čuti: „Na talasima srpske krvi ustaški brod ponovo isplovljava fašističke dokove, da Tuđman istresa svoje prljave obojke“, uz zahtjev: „Tražimo da sutra na Petrovoj gori govore narodni tribuni i svi oni koje narod traži, a ne oni koji hoće da nas zaustave da iskažemo sve što se nataložilo za ovih pola veka.“ U nastavku se navode riječi ljudi koji su sudjelovali na skupu. Prenose se riječi jednog sudionika: „Svaki pedeset godina ovde se neko seti da nas Srbe treba obespraviti, proglasiti za neke druge ili proterati iz Hrvatske. (...) Evo, i danas navršava se ponovo jedan pedesetogodišnji period, kad Franjo Tuđman obnavlja Pavelićevu ideju od pre pedeset godina o etnički čistoj Hrvatskoj, o genocidu prema Srbima. O Hrvatskoj, čistoj, naravno, pre svega od Srba. Ali, nema Tuđman ovog puta iza leđa Hitlera i Musolinija, koje je u ono vreme imao Pavelić ...“³⁴

NIN se osvrće na komentare TV Zagreb koja je nakon skupa izvijestila da se moglo čuti klicanje Jugoslaviji, ali da su mnogo jači bili uzvici: „Ustaše, ustaše.“ Autor teksta navodi da to jednostavno nije istina i potvrđuje da je bilo neprimjerenog klicanja, ali da je ono minorno u usporedbi s klicanjem Jugoslaviji. Zaključuje se da je žalosno da se „zbor naroda ogorčenog zbog očiglednog rastakanja Jugoslavije dovodi u isti ravan sa Saborom HDZ-a u "Lisinskom", da se proglašava nacionalističkim skupom, atakom na suverenitet SR Hrvatske“. Dalje se navodi da je neosporno da je na „mitingu“ bilo i „zajapurenih budala kojima je srpstvo curilo na uši“. Autor nastavlja da nitko „pametnan neće ni pokušati braniti uzvike "ustaše, ustaše", ali ako se to pojavi u kontekstu govora

³¹ „Glas naroda protiv podela i mržnje“, *Politika* (Beograd), 5. 3. 1990., 5.

³² „Spoticanje o Petrovoj gori“, *Politika* (Beograd), 8. 3. 1990., VND, Kutija: Politička situacija u Hrvatskoj 3A.

³³ „Osuda zbora na Petrovoj gori je koketiranje sa hrvatskim nacionalistima“, *Politika* (Beograd), 14. 3. 1990., VND, Kutija: Politička situacija u Hrvatskoj 3A.

³⁴ „Sve naše istine i laži“, *NIN* (Beograd), 11. 3. 1990., 10.-13.

o strahu ponovnog uspostavljanja stravične i krvave Nezavisne Države Hrvatske, tada su ovi uzvici razumljivi“.³⁵

Intervju 16. ožujka donosi cijeli govor Dušana Pekića sa skupa kao odgovor na optužbe iz Hrvatske.³⁶ Hrvatska interpretacija događaja tumačena je kao očigledna „režija“ u demoniziranju Srba, dok se na hrvatske nacionalističke i neprijateljske pojave nije ovako reagiralo.³⁷

Osnovne razlike argumentacijskih strategija

Osnovna razlika u interpretaciji skupa na Petrovoj gori između hrvatskog i srpskog novinstva je u sljedećem: Značajan dio hrvatskog novinstva skup je povezao s „antibirokratskom revolucijom“ i poznatim scenarijem događanja naroda; s druge strane, srpsko novinstvo skup je interpretiralo kao reakciju na jačanje hrvatskog nacionalizma i položaj Srba u Hrvatskoj. U Hrvatskoj je skup okarakteriziran kao jednonacionalan i negativan za međunacionalne odnose. Stoga takve skupove na kojima se negira suverenitet Hrvatske (srpske zastave, transparenti, uzvici) i propagiraju nacionalističke poruke i ideje treba osuditi. Srpsko novinstvo osudu skupa na Petrovoj gori argumentira kao pristajanje uz hrvatski nacionalizam i neprihvatanje posljedica loše politike. U takvoj argumentaciji zaključuje se da zapravo nema velike razlike na hrvatskoj političkoj sceni („sprega SKH-HDZ“). Takva strategija ujedno je bila i antidemokratska jer je unaprijed proglašavala cijelu političku scenu nacionalističkom i time dovela u pitanje legitimitet izbora za Srbe u Hrvatskoj.

4. 2. „Atentat“ na Franju Tuđmana u Benkovcu

Opis događaja

Nakon Prvoga općeg sabora HDZ-a krajem veljače u Zagrebu i skupa na Petrovoj gori početkom ožujka uslijedio je treći događaj koji je imao velikog odjeka u hrvatskom i srpskom novinstvu, a ujedno je imao značajnog utjecaja na atmosferu predizborne kampanje. U Benkovcu je 18. ožujka ispred Hotela „Asseria“ održana skupština ogranka HDZ-a. Na skupu se okupilo više tisuća ljudi (procjene od 1.500 do 7.000), od kojih nekoliko stotina Srba koji su ometali skup raznim povcima i bacanjem predmeta na govornicu. Za vrijeme govora Franje Tuđmana prema govornici se uputio 62-godišnji Boško Čubrilović, po nacionalnosti Srbin. Kada su ga redari zaustavili, Čubrilović je izvadio plinski pištolj, a zatim ga je redar srušio na tlo i oduzeo mu pištolj. Redar je predao pištolj predsjedništvu skupa koje ga je pokazalo okupljenima i

³⁵ „Kordun i sabor“, *NIN* (Beograd), 11. 3. 1990., 9.

³⁶ „Plotun na generala“, *Intervju* (Beograd), 16. 3. 1990., 6.-9.

³⁷ Pogledati: „'Umetnost' montiranja – bruka zanata“, *Politika* (Beograd), Odjeci i reagovanja, 19. 3. 1990., 11.

obavijestilo ih da se tim pištoljem pokušalo ubiti Tuđmana. Nakon toga skup je prekinut i izbila je opća tučnjava koju je zaustavila policija. Iako je slučaj u hrvatskom novinstvu prikazan kao atentat na Tuđmana, tijekom suđenja krajem 1990. u optužnici se ne spominje atentat. Čubrilović je kažnjen zbog ozbiljne prijetnje redaru s pet mjeseci uvjetno na godinu dana, a oslobođen je dijela optužnice koja ga tereti za prekidanje javnog skupa.³⁸ Događaj je pridonio zaoštravanju međunacionalnih odnosa i utjecao na prisutnost nacionalnih tema u predizbornoj kampanji.

Hrvatsko novinstvo

Večernji list 19. ožujka izvještava da je osnivačka skupština HDZ-a u Benkovcu završila na brutalan način. Uz 7.000 članova i simpatizera HDZ-a okupilo se i nekoliko stotina pripadnika srpske nacionalnosti koji su zviždanjem, izvikivanjem parola, psovkama i drugim provokacijama, pa i bacanjem pivskih boca i kamenja pokušali omesti skup. Za vrijeme govora Franje Tuđmana na govornicu se pokušao probiti postariji čovjek u „namjeri da puca na govornika“. Nekoliko dana prije skupa militantni pojedinci obećavali su da neće dopustiti Tuđmanu i istomišljenicima da dođu u Benkovac i osnuju svoju „antisrpsku i profašističku organizaciju“. Pripadnici srpske nacionalnosti nosili su sliku Slobodana Miloševića i srpsku zastavu uzvikujući okupljenima: „Ustaše, ustaše“, „Dolje Tuđman i Artuković“, „Nećete klati kao 1941.“, „Srbija, Srbija“, „Ustali ste da nas koljete“, „Došli ste na našu zemlju i otimate je“, „Šiptari, Šiptari“, „Slobo slobodo“. Do kulminacije dolazi za vrijeme govora Tuđmana. Između ostalog, on je rekao: „Mi u svom programu jamčimo punu ravnopravnost svim narodima, pa i Srbima u Hrvatskoj jednako onako kakvo i mi imamo, ali nećemo dopustiti da se od Hrvatske stvori velika Srbija.“ Također je rekao da HDZ ne želi obnovljati NDH, već da hrvatski narod želi „svoju suverenu državu u kojoj će ravnopravno živjeti s ostalim narodima, jamčeći im onolika prava koja ne idu na štetu hrvatskog naroda“. Za vrijeme govora tribina je zasuta jajima, kamenjem i pivskim bocama, a na to je Tuđman uzviknuo: „Ne bojte se braćo, ako hoće neka nas i ubiju! Tužan sam što se ovo događa. Mi Srbima jamčimo sva prava kao i sebi, ali nećemo dopustiti da nama vladaju!“³⁹

Vjesnik događaje u Benkovcu, uz navođenje pokušaja atentata, povezuje s „kosovizacijom“ Hrvatske i napadom na demokraciju. Navodi se da se na mitingu na Petrovoj gori vikalo „Ubit ćemo Tuđmana“, da bi nedugo zatim u Benkovcu došlo do napada na Franju Tuđmana. Mogućnost masovnog etničkog sukoba tog dana „lebdjela je u zraku“ u Benkovcu. Grupa od oko 300 Srba himnu je popratila „zviždanjem, vikanjem i skandiranjem "Benkovac je Srbija", "Slobo Srbine...", vrijeđanjem mnoštva koji su došli na osnivačku skupštinu HDZ-a, a da pritom nekome sa strane nije jasno što ih to ili tko iritira“.

³⁸ „Čubriloviću – godinu dana uvjetno“, *Večernji list* (Zagreb), 29. 12. 1990., VND, Atentat na Tuđmana, Benkovac 90.; „Posljedice Benkovca“, *Vjesnik* (Zagreb), 21. 3. 1990., 1.

³⁹ „Pištoljem na Tuđmana“, *Večernji list* (Zagreb), 19. 3. 1990., 4.

Svi govornici molili su prisutnu grupu da prestane s provokacijama, a što su ih „simpatizeri HDZ-a (oko 7.000) dostojanstvenije ignorirali, prisutni Srbi su postajali sve nasrtljiviji, pa su, ne zadovoljivši se verbalnim i gestikulirajućim uvredama (najčešće: "Ustaše, ustaše", "Fašisti, fašisti", "Ubit ćemo Tuđmana"), počeli bacati jaja, kamenje i pivske boce“. Dodaje se kako je „potencijalni atentator“ u „posljednjem času savladan“. Okupljenima je pokazan pištolj, na što su simpatizeri HDZ-a skandirali „ubojice, ubojice“.⁴⁰

Uglavnom, tekstovi u *Vjesniku* događaje u Benkovcu povezuju s „antibirokratskom revolucijom“ i udarom na razvoj demokratskih procesa. Incidentom u Benkovcu i pokušajem atentata na Tuđmana ozbiljno se dovodi u pitanje „cijela predizborna kampanja, ali isto tako i sposobnost Srba u Hrvatskoj da se uključe u demokratske procese“. Iako su izlaganja Tuđmana i njegovih suradnika na Općem saboru HDZ-a izazvala oštra reagiranja u većem dijelu javnosti i „određenu zabrinutost u područjima s pretežno srpskim stanovništvom u Hrvatskoj“, ona ipak nisu „sadržavala nikakve prijetnje hapšenjima, progonima, ubojstvima ili pozivanjem na oružje“. Svega toga je bilo „prilikom tzv. 'mitinga bratstva i jedinstva' na Petrovoj gori“ gdje su mitingaši iz Srbije poticali „Srbe u Hrvatskoj na zaoštavanje odnosa s Hrvatima“. Na takve postupke tijela javne sigurnosti nisu reagirala, a rezultat takve popustljivosti je i „neuspjeli atentat“ na Tuđmana.⁴¹

Rukovodstvo republike oštro je osudilo „incident u Benkovcu“ (prema procjeni SUP-a na skupu je bilo oko 2.000 ljudi), a „naročito namjeravani fizički napad na predsjednika stranke Franju Tuđmana“. Naglašeno je kako treba preventivno djelovati, a sam događaj je „pljuska demokraciji i političkom pluralizmu“.⁴² Tjednik *Danas* upozorava na ugroženost demokratskih procesa, ali dovodi u pitanje „atentat“ i navodi da su opasniji bili Čubrilovićevi sunarodnjaci koji su „bacali boce prema glavama hadezeovskih čelnika“.⁴³

U danima nakon skupa u brojnim člancima pisalo se o događajima u Benkovcu i pogoršanim međunacionalnim odnosima u tom kraju. HDZ je tvrdio da je pištolj bio pravi i da su ga u SUP-u zamijenili „plašljivcem“. Čubrilović je tvrdio da se ne sjeća vađenja pištolja, da nema ništa protiv Tuđmana i da nije namjeravao izvršiti atentat.⁴⁴ Predsjednik SDS-a Jovan Rašković osudio je nasilje u Benkovcu, ali je dodao da je ono razumljivo i očekivano s obzirom na neke proklamacije HDZ-a koje u Srba stvaraju osjećaj „poziva na historijski recidiv“.⁴⁵

⁴⁰ „Hrvatska pred 'kosovizacijom“, *Vjesnik* (Zagreb), 20. 3. 1990., 1.

⁴¹ „Novi sumrak u 'balkanskoj krčmi“?, *Vjesnik* (Zagreb), 20. 3. 1990., 5.

⁴² „Posljedice Benkovca“, *Vjesnik* (Zagreb), 21. 3. 1990., 1.; „Energična osuda incidenta u Benkovcu“, *Vjesnik* (Zagreb), 22. 3. 1990., 1.; „Slučaj Benkovac pljuska demokraciji“, *Vjesnik* (Zagreb), 23. 3. 1990., 1.

⁴³ „Birati ili pucati“, *Danas* (Zagreb), 27. 3. 1990., 7.-8.; „Žrtvama raste cijena“, *Danas* (Zagreb), 27. 3. 1990., 12.-13.

⁴⁴ „Traže ostavke“, *Vjesnik* (Zagreb), 21. 3. 1990., 6.; „Nemam ništa protiv Tuđmana“, *Nedjeljna Dalmacija* (Split), 8. 4. 1990., VND, Atentat na Tuđmana.

⁴⁵ „Nećemo tražiti nikakvu državu“, *Vjesnik* (Zagreb), 25. 3. 1990., 8.

Srpsko novinstvo

Politika u izvještajima o događaju u Benkovcu uz navođenje službenih izjava naglasak stavlja na zaoštrene međunacionalne odnose nakon incidenta, činjenicu da je riječ o plinskom pištolju i moguću režiju i odgovornost HDZ-a za incident.⁴⁶ Tako 21. ožujka *Politika* piše da u tom kraju vlada strah i opasno stanje. Mještani srpske nacionalnosti iz sela Islama Latinskog proveli su noć izvan kuća, a organizirana su noćna dežurstva zbog vijesti da se iz sela Lovinca (Hrvati) planira „napad“ na Islam Grčki (nastanjen Srbima). U izvještaju s konferencije za novinare HDZ-a 20. ožujka *Politika* prenosi pitanje novinark *Nove Makedonije*: „Da li je Čubrilović prebijen i gotovo masakriran prije ili poslije nego što mu je plinski pištolj oduzet?“ Prema autoru teksta to pitanje je „logična reakcija na sve glasnjiju tvrdnju u javnosti da se Čubrilović, u stvari, branio i da je za dlaku izbegao klasičan linč“. Tuđman je to pitanje shvatio kao provokaciju i dodao da će nastojati zapamtiti novinarku. Drugog jutra na dopisništvu *Nove Makedonije* u Zagrebu preko ćiriličnog natpisa stajalo je: „Ovo je nova nezavisna država Hrvatska.“⁴⁷ Uz navođenje noćnih straža u srpskim selima u drugom tekstu ističe se prijedlog Saveza socijalista Benkovca koji će uputiti Saboru da se izbori odgode dok se ne donese zakon na saveznoj razini koji će regulirati djelovanje političkih stranaka i onemogućiti postojanje onih koje propovijedaju nacionalnu, vjersku ili rasnu mržnju.⁴⁸ Na skupu su uglavnom sudjelovali „Tuđmanovi aktivisti“ iz drugih mjesta, a najmanje je bilo domaćih ljudi. Nastalu atmosferu najbolje koriste desničarske stranke, prije svega HDZ, nastojeći iz benkovačkog incidenta izvući što veći profit. Ne prihvaća se činjenica da je za incident odgovoran i HDZ, jer je zbor prvo najavljen u zatvorenom prostoru, a onda je održan ispred hotela. U slijedu takve interpretacije autor zaključuje: „Nije li i to delo režije skandala?“⁴⁹ U drugom tekstu ističe se da niti jedna sudska instanca ne preispituje odgovornost organizatora skupa zbog „batinanja Čubrilovića nakon oduzimanja pištolja“ ili promjene mikrolokacije održavanja skupa čime su prekršili Zakon o javnim skupovima. Podsjeća se da je zbog istovjetnog prekršaja na osnivačkoj Skupštini Zore u srpnju 1989. u Kistanjima s deset dana zatvora kažnjen Jovo Opačić.⁵⁰ U *Politikinoj* rubrici „Odjeci i reagovanja“ u jednom članku se navodi da je cilj skupa bio posvaditi srpski i hrvatski narod, a ne osnivanje političke stranke.⁵¹

Duga donosi veliki članak pod naslovom „Lažni atentat na lažnog vođu“. U tekstu se iznosi teza o izrežiranom događaju i nepostojećem atentatu. Tuđman je „svojim izjavama na balu vampira, u "Lisinskom", odredio kritičnu masu i

⁴⁶ „Koalicija okrivljuje službene organe“, *Politika* (Beograd), 20. 3. 1990., 11.; „U pitanju je, ipak, bio 'plašljivac'“, *Politika* (Beograd), 20. 3. 1990., 11.

⁴⁷ „Ustaška parola na dopisništvu 'Nove Makedonije' u Zagrebu“, *Politika* (Beograd), 21. 3. 1990., 9.

⁴⁸ „Predlaže se odlaganje izbora u Hrvatskoj“, *Politika* (Beograd), 22. 3. 1990., 9.

⁴⁹ „Ko je Boško Čubrilović“, *Politika* (Beograd), 23. 3. 1990., 14.

⁵⁰ „Čubrilović tvrdi da se ničeg ne seća“, *Politika* (Beograd), 23. 3. 1990., 14.

⁵¹ „Bio sam u Benkovcu“, *Politika* (Beograd), Odjeci i reagovanja, 28. 3. 1990., 17.

ostalo mu je samo da zapali iskrinu. Eksplozija gneva kod srpskog stanovništva nije neočekivana u štabu hrvatskog Vođe. Ona je bila programirana, da se iskoristi u propagandne svrhe i tako pridobije još po koji glas onih Hrvata čija je svijest odavno impregnirana 'srpskom opasnošću'. Navodi se komentar jednog neimenovanoga lokalnog Srbina na Tuđmanov poziv Srbima za mir i toleranciju: „Tuđman je vuk koji je sada na sebe obuka janjeću mješinu, podigni mu malo tu odoru, pa ćeš ugledati šape veće nego ona pepeljara. Poslije 'Lisinskog' sve mi je jasno!“ U članku je prisutan stalni motiv srpskog novinstva o HDZ-u kao nasljedniku politike iz vremena NDH. Rezultat programiranog „atentata“ je pogoršanje međunacionalnih odnosa koji su „gori nego ikad“, dok su Srbi u benkovačkoj krajini izloženi velikom pritisku hrvatskih nacionalista.⁵²

Osnovne razlike argumentacijskih strategija

Iz navedenih primjera hrvatskog i srpskog novinstva jasno je uočljiva razlika u strukturi argumentacije vezane uz događaje u Benkovcu. U većini tekstova u hrvatskom novinstvu ističe se pokušaj atentata na Tuđmana. Srpsko novinstvo navodi da je teza o atentatu stvorena u propagandne svrhe i u cilju pogoršanja međunacionalnih odnosa. Hrvatsko novinstvo postupke „srpskih mitingaša“ u Benkovcu ocijenilo je kao napad na demokraciju, ali i hrvatski suverenitet. Za srpski novinski diskurs „incident“ u Benkovcu je očekivan jer su „propagatori obnove NDH“ došli u srpsku sredinu govoriti o demokraciji i slobodi. I u ovom primjeru dobro je uočljiva osnovna razlika hrvatskog i srpskog diskursa u objašnjenju uzroka događaja. U hrvatskom novinstvu argumentacija se temelji na tezi o „kosovizaciji“ i destabilizaciji Hrvatske, ugrožavanju demokratskih procesa i korištenju Srba u Hrvatskoj za ciljeve „antibirokratske revolucije“, odnosno politike Srbije. S druge strane, srpsko novinstvo uzroke događaja u Benkovcu vidi u opravdanom strahu srpskog stanovništva od probuđenog hrvatskog nacionalizma koji simbolizira Tuđman i HDZ. Uz to, reakcija Srba u Benkovcu namjerno je izazvana od HDZ-a u cilju pridobivanja što većeg broja glasova na predstojećim izborima.

5. Zaključak

Predizbornu kampanju prvih slobodnih višestranačkih izbora u Hrvatskoj nakon više od pola stoljeća nužno je promatrati u kontekstu širih političkih i društvenih događaja. Popuštanje autoritarnog režima zbog gubitka legitimiteta i time omogućena postupna liberalizacija stvorit će uvjete za stvaranje alternativnih političkih koncepata. Opća kriza, vanjski čimbenici i pobjeda reformističke struje u sklopu partije omogućit će otvaranje tranzicije u Hrvatskoj.

⁵² „Lažni atentat na lažnog vođu“, *Duga* (Beograd), 31. 3. do 13. 4. 1990., 19.-21.

Nemogućnost pronalaženja rješenja krize u sklopu postojećega ideološkog koncepta, Jugoslaviju će odvesti u smjeru nacionalnih homogenizacija. Predizborna kampanja utemeljiteljskih izbora događala se u okolnostima produbljivanja sukoba između republika kao i etničkih skupina. S obzirom na to, u prvom planu kampanje našle su se teme vezane uz naciju i nacionalni položaj Hrvata, položaj Hrvatske u Jugoslaviji i međunacionalne odnose u republici. Rezultati izbora su pokazali da je jasno određenje prema tim temama imalo najviše odjeka kod birača. Zbog nedostatka političke kulture i tradicije predizborna kampanja je bila skromno marketinški oblikovana i vođena.

Novinski diskurs je u predizornoj kampanji pripomogao dodatnom zaoštavanju već narušenih međunacionalnih odnosa. Srpski (nacionalistički) novinski diskurs nakon pobjede Miloševića 1987. ubrzo je postao moćno oružje u službi „antibirokratske revolucije“ i nametanja srpskog rješenja jugoslaven-ske krize.⁵³ Argumentacija srpskog novinstva temeljila se na glavnim postavkama srpskog nacionalizma. Prema njemu, Srbi su jedine žrtve komunističke Jugoslavije (prema tome i u Hrvatskoj), a Srbija jedina nije ostvarila svoju punu državnost (problem pokrajina). U skladu s tim, Srbi u Hrvatskoj su žrtve kontinuirane antisrpske politike koja im je ukinula sve nacionalne institucije, oduzela im jezik i pismo i time ih prepustila asimilaciji i iseljavanju. U tako postavljen diskurzivni koncept uklapa se i izvještavanje srpskog novinstva o predizornoj kampanji. Nacionalistički ispadi nekih članova HDZ-a povezani su s vraćanjem politike iz vremena NDH, s jednako pogubnim posljedicama za Srbe u Hrvatskoj. S druge strane, i komunisti (kasnije SKH-SDP) su optuženi za toleriranje nacionalizma, a kasnije i za prihvaćanje nacionalne retorike. U tom smislu je gotovo cijela politička scena proglašena nacionalističkom i zapravo neprihvatljivom za Srbe u Hrvatskoj (izuzev SDS-a). Time je ujedno iskazan antidemokratski element srpskog diskursa.

Hrvatski novinski diskurs u ovom razdoblju nije bio homogen kao srpski. Ipak, za vrijeme kampanje i u jeku sve izraženije nacionalne homogenizacije hrvatski novinski diskurs oblikuje se na nekim osnovnim elementima argumentacije. Prije svega, Hrvatska se nastoji destabilizirati i „kosovizirati“. Time se ugrožavaju demokratski procesi, a kao sredstvo pritiska koriste se Srbi u Hrvatskoj.

U navedenim primjerima iz predizborne kampanje jasno je uočljiva razlika u interpretaciji hrvatskog i srpskog novinstva. Možemo zaključiti da je predizborna kampanja u Hrvatskoj iskorištena za ulogu akceleratora u zaoštavanju odnosa Hrvatska – Srbija i Srbi (u Hrvatskoj) – Hrvati.

⁵³ Pogledati: Mark THOMPSON, *Kovanje rata. Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Zagreb, 1995.; Aljoša MIMICA, Radina VUČETIĆ, „Vreme kada je narod govorio“. *Rubrika Odjeci i reagovanja u listu Politika (juli 1988 – mart 1991)*, Beograd 2001.; Aleksandar NENADOVIĆ, „'Politika' u nacionalističkoj oluji“, *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju, II deo* (priredio Nebojša Popov), Beograd 2002., 151.-177.

SUMMARY

THE ELECTION CAMPAIGN OF 1990 IN CROATIA IN THE
LIGHT OF CROATIAN AND SERBIAN JOURNALISM

The author shows the basic elements in the strategies of argumentation employed in Croatian and Serbian journalistic discourse during the election campaign in Croatia. The campaign was short, but the events that preceded it had a large influence on Croatian and Serbian journalism. In the context of the crisis of federalism and the collapse of national relations the election campaign served to further stimulate national hatred. The article is based on an analysis of the Croatian newspapers *Vjesnik*, *Večernji list*, *Danas* and *Start*, and the Serbian newspapers *Politika*, *Duga*, *NIN* and *Intervju*. The first part of the work deals with the liberalization and transition process after the introduction of party pluralism and the creation of new political parties. It also presents the general attributes of the election campaign and the reporting of the Croatian and Serbian papers regarding the campaign. The author also analyses two events that occurred during the campaign: the mass meeting that took place in Petrova Gora on 4 March 1990 and the "assassination attempt" on President of the HDZ (Croatian Democratic Union), Franjo Tuđman, in Benkovac on 18 March 1990. The Croatian papers tied the mass meeting at Petrova Gora to the widening "anti-bureaucratic revolution," while the Serbian papers presented it as a reply to growing Croatian nationalism. Similarly, the "assassination attempt" directed at Tuđman was interpreted by Croatian journalism as an attack on the democratic process, while the Serbian press presented it as a staged and expected reply from a provoked Serbian population.

Key words: Election campaign, Croatian election of 1990, Croatian journalistic discourse, Serbian journalistic discourse

